

АНТРОПОГЕННА ПЕРЕТВОРЕНІСТЬ ЛАНДШАФТІВ ДОЛИНИ РІЧКИ МАЛИЙ СІРЕТ У ПЕРЕДКАРПАТТІ

Ландшафти річкових долин у передгір'ях мають специфічні риси. Це спричинено впливом сусідніх гір та рівнин. На передгірній ділянці річки малий сірет домінують терасові місцевості, що ускладнені долинами бокових притоків. Характер господарської діяльності в умовах ландшафтної специфіки регіону суттєво відрізняється від сусідніх територій.

Ключові слова: ландшафт, тераси, антропогенна перетвореність.

Долинні комплекси займають особливе місце серед ландшафтів суші, оскільки ці різнорангові й різновікові системи надзвичайно динамічні. Вони знаходяться у тісних парагенетичних зв'язках з провідним ландшафтоформуючим чинником – рікою. Особливою різноманітністю ці ландшафтні системи відзначаються у передгір'ях. Спричинено це, насамперед, просторово-позиційними, літо-морфотектонічними, кліматичними чинниками, що мають специфічний прояв за рахунок впливу гірської системи. Долинні ландшафтні комплекси найдавніше освоєні людиною й тому відзначаються значною антропогенізацією. Саме такі властивості притаманні ландшафтам долини річки Малий Сірет у Буковинському Передкарпатті.

За взаємним розміщенням (малюнком) ЛС долини р. М.Сірет утворюють ряд типів структури – смугасто-ступінчастий, гратчастий (сітчастий), дендритовий, перистий, мозаїчно-плямистий та інші. Смугасто-ступінчастий, перистий та дендритовий мають найбільше розповсюдження, оскільки вони сформовані під впливом ерозійно-аккумулятивної діяльності водних потоків Малеого Сірету, Сіретелі та їхніх приток [5, 6].

Тут переважають два типи місцевостей – терасові ріки Малий Сірет та місцевості долин її притоків. Терасові місцевості представлені різними видами від низьких до високих. Комплекс низьких терас включає заплаву, першу надзаплавну і другу надзаплавну тераси, середні тераси – третя та четверта, високі – п'ята та шоста [1,2].

Заплава р. Малий Сірет добре виражена. Часто вона обмежена крутим уступом 3 – 4 м, що чітко відділяє її від I-ої надзаплавної тераси. Має два рівні. Низька заплава чітко простежується тільки на вигинах меандр. Її поверхня слабо задернована з майже відсутнім ґрунтовим покривом. Висока заплава розвинута по обидва береги річок Малий Сірет і Сіретель. Використовується під природні сіножаті та пасовища. Русло, разом з заплавою, має коритоподібний характер. Значно менші розміри заплавної місцевості долин бокових притоків і балок. Їхня ширина коливається від 2-3 м до 20 м. Складені ці місцевості суглинисто-галечниковим і глинисто-мулистим алювієм з лучними і дерново-карбонатними оглеєними ґрунтами. Частина цих місцевостей розорана.

АНТРОПОГЕННА ПЕРЕТВОРЕНІСТЬ ЛАНДШАФТІВ ДОЛИНИ РІЧКИ ...

Перша надзаплавна тераса (5 – 7 м) має найбільше (за площею) розповсюдження на території дослідження. Тераса піднімається чітким уступом над заплавою. Значні площі тераси розорані.

Друга надзаплавна тераса (18 м) має незначне розповсюдження на сході території. Тут вона різким уступом підіймається над першою. Площадка тераси тут має ширину до 300 метрів. Тераса забудована й використовується під присадибні ділянки.

Урочища третьої надзаплавної тераси зустрічаються у вигляді вузьких смуг від 100 до 300 м. Площадка і схил тераси використовуються під забудову і присадибні ділянки. Найбільше розповсюдження комплекси третьої над заплавної тераси мають в центральній та західній частинах території дослідження. Схили третьої тераси не завжди чітко виділяються. Найчастіше друга тераса плавно переходить в третю. Однак, на деяких ділянках (наприклад біля станції Петрауци) ця тераса крутим уступом (до 15 м) підіймається над першою. Повсюдно площадка третьої тераси, як і другої, досить похила, на відміну від першої.

Четверта надзаплавна тераса (до 37 м) збереглась від розмиву боковими притоками набагато краще, ніж друга та третя. Урочища цієї тераси зустрічаються невеликими масивами по обидва борти долини Малого Сірету у вигляді окремих останців. В деяких місцях чітко виділяється уступ четвертої тераси. Площадка цієї тераси частково розорана а схили забудовані й інтенсивно використовуються під городи.

Складені ці місцевості лесоподібними суглинками, пилувато-важкосуглинковими відкладами на давньому алювії потужністю до 15-25 м. Вони простягаються вузькими смугами до 200-300 м вздовж Малого Сірету. Найкраще вони виражені в районі сіл Іжівці та Нижні Петрівці. Поверхня їх слабонахилена, сильно розчленована глибоковрізаними притоками, ускладнена зсувами (особливо на лівобережжі). Переважають сірі і темно-сірі опідзолені ґрунти. Ґрунтові води залягають на глибинах від 3 до 15 м. У вологі роки й навіть пори року їх рівень підвищується. Місцевості цього виду розорані в меншій мірі, ніж низькотерасові. Тут розповсюджені ділянки буково ялицевих лісів і різнотравних лук. Це типові ландшафти лучно-лісового типу. Вони відзначаються дрібноконтурністю. Ці місцевості досить інтенсивно забудовані, у порівнянні з іншими місцевостями.

Місцевості високих терас (V – 65 – 70 м, VI – 90 – 105 м) найбільші площі займають на сході та в центральній частині території дослідження. Більша частина цих урочищ тут заліснена і тільки незначні ділянки цих територій розорані. П'ята тераса, в більшості випадків, має добре виражений уступ, що чітко відділяє її від четвертої тераси. Урочища шостої тераси (90-105 м) нечітко відділяються від п'ятої й плавно переходять у корінний схил. Територія цих урочищ знаходиться під садибами й городами. Слабка вираженість переходів зумовлена значною кількістю зсувів, що є однією з особливостей цього виду ландшафтів. На межиріччі Малого Сірету і Сучави ці місцевості розділяються тільки нешироким (до 1000 м) корінним вододілом.

Значне розповсюдження на даній території мають місцевості долин бокових притоків і великих балок. Вони репрезентовані урочищами днищ та схилів різної

крутизни. Складені ці місцевості алювіально-делювіальними відкладами різного механічного складу з різними ґрунтовими відмінами різного ступеня змитості. Особливістю долин бокових притоків є їх асиметричність – ліві борти долин крутіші за праві. Ці схили прорізані густою мережею балок та ярів. В деяких місцях спостерігаються зсувні процеси. Верхні частини цих місцевостей частково розорані, під лісами та суходільними луками. Нижні частини їх зайняті поселеннями, городами та вигонами.

Загалом, структуру ландшафтів цієї території можна охарактеризувати як смугасту, що ускладнюється місцевостями долин бокових притоків які мають перистий та дендритовий рисунки структур урочищ.

Активний вплив антропоічних чинників на природу Передкарпаття розпочався в IV-III тисячолітті до н. е. [3]. За весь період (близько 6 тис. років) природні територіальні комплекси зазнали значних змін. Зведення лісових масивів спричинило активний розвиток зсувних процесів, а звідси і зміну морфопросторової організації ландшафтів.

Слід також зазначити, що за такий довготривалий період вплив суспільства на природу посилювався і слабшав. В періоди послаблення антропоічного пресу спостерігається ренатуралізація ЛС. Найбільш сильного пресу ландшафти зазнали і зазнають в наш час. На території дослідження, як і всього Буковинського Передкарпаття сформувались різноманітні форми природокористування, але переважають сільськогосподарська, лісгосподарська, поселенська і меншою мірою промислова та дорожньо-транспортна. Картографічний аналіз співставлення контурів ЛС і видів природокористування дозволив виявити певні закономірності. Урочища заплави долини річки Малий Сірет використовуються під пасовища і сіножаті. Низько-та середньо-терасові місцевості майже повсюдно розорані, або заселені. В меншій мірі розорані ділянки вододільних та високотерасових місцевостей.

Переважаючою формою природокористування на даній території є сільськогосподарська. Розораність території в різних населених пунктах становить близько 30 %. Досить значну частку в структурі землекористування займають сіножаті та пасовища (до 7%). За рахунок дрібноконтурності і значної диференціації ЛС локального рівня, масиви лук невеликі і займають найрізноманітніші ділянки території. Багато лучних масивів зустрічаються в межах населених пунктів, що є однією із особливостей поселенських систем. Вони приурочені, в основному, до заплавних і схилових ЛС.

В структурі природокористування поселенська форма займає друге місце на території дослідження, хоча сумарна площа населених пунктів більша за площу сільськогосподарських угідь. Це зумовлено тим, що переважна більшість поселень в долині Малиго Сірету – це невеликі села дисперсної забудови, де забудова чергується з ділянками лук, городів та орних угідь. Такий характер розселення успадкував особливості морфопросторової організованості ЛС. Значне розчленування поверхні території, дрібноконтурність ЛС топологічного рівня, значний прояв екзогенних процесів (особливо зсувних) і були тими природними передумовами, що визначили характер та типи поселень. В той же час на

формування поселенських систем значний вплив мали і соціально-економічні чинники. До 1940 року на даній території переважала приватна власність на землю, що і спричинило (окрім природних чинників) формування дисперсного виду сільських поселень. Отже, природні передумови і передусім морфопросторова організація ЛС виступають як лімітуюча, диференціююча та оптимізуюча функції при розвитку та розміщенні поселенської форми природокористування [4].

Важливе місце в структурі природокористування займає лісокористування. Масиви широколистяних та хвойно-широколистяних лісів, головним чином, збереглися тут в силу різноманітних причин: недоступність вирубки, недоцільність використання вирубок під сільськогосподарські угіддя тощо. Загалом, можна констатувати, що лісові масиви в минулому займали значну площу території і відрізнялися за складом та продуктивністю. Незначні лісові масиви збереглися на схилах долин бокових притоків та схилах вододілів. Це сприяло стабілізації зсувних процесів в цих ЛС. Ліси з малоцінних порід (верби, вільхи) зростають на заплаві р. Малий Сірет та у днищах долин бокових притоків.

На дорожньо-транспортну форму природокористування припадає близько 0.4% площі території. Дорожньо-транспортна мережа репрезентована залізницею та автомобільними шляхами. Переважна більшість з них (шосейні дороги та залізниця) приурочені до днища долини р. Малий Сірет. Ширина доріг коливається в межах від 8 до 13 м.

Різні види природокористування, їх інтенсифікація й технологічні процеси призводять до формування в сучасних ландшафтах нових функціональних властивостей, значного рівня їх антропогенної перетвореності, яку можна визначити за відомою методикою К.Г.Гофмана – П.Г.Шишенка [7]. Розрахунок ступеня антропогенної перетвореності вказують на досить значне антропогенне навантаження на дану територію. Найменш перетвореними є високі тераси та вододіли ($K_{ан} = 2,6$); слабо перетворені – середні тераси ($K_{ан} = 3,9$); середньо перетворені – вододільні місцевості ($K_{ан} = 6,70$) й схилі місцевості ($K_{ан} = 6,78$); сильно перетворені – днища долин бокових притоків та крупних балок ($K_{ан} = 7,32$); дуже сильно перетворені – низькі тераси ($K_{ан} > 7,75$).

Характер господарської діяльності в умовах ландшафтної специфіки регіону суттєво відрізняється від сусідніх територій. Це виражається, найперше, у зменшенні площ сільськогосподарських угідь і збільшенні площ лісів та природних лук-сіножатей. Саме тому тут дещо нижчий ступінь антропогенної перетвореності природи, відносно інших територій Буковинського Передкарпаття.

Список літератури

1. Геренчук К. И. Природные условия предгорных районов Черновицкой области. // Научн. зап. Львовск. ун-та. Т.39. – Географ. сб. – 1956. -Вып.3. – С. 50-51.
2. Кожуріна М. С. Геоморфологія долини р. Сірет у Передкарпатті // Праці експед. покомпл. вивч. Карпат і Передкарпаття. Сер.географ. наук. - Т.IV. – 1957.- С.28-43.
3. Коржик В. П. Антропогенные изменения ландшафтов Северной Буковины и актуальные задачи рационального природопользования. Научн. докл. к зац. дисс. ... канд. геогр. наук. – Киев, 1992. – 24 с.
4. Куница М. Н. Природно-территориальные комплексы и расселение населения: анализ пространственных и временных взаимосвязей. Авторефер. дисс. ... канд. географ. наук. - Киев. 1986. -

19 с.

5. Чернега П.І. Особливості ієрархічної організації ландшафтів території Буковинського Передкарпаття// Науковий вісник Чернівець. ун-ту: Зб. наук. праць. Вип. 19: Географія. – Чернівці, 1997. – С. 150-157.

6. Чернега П.І. Про місце передгірних комплексів у системі класифікації ландшафтів // Українське Полісся: вчора, сьогодні, завтра: Збірник наук. праць. – Луцьк: Надстир'я, 1998. – С. 56-57.

7. Шищенко П. Г. Прикладная физическая география. – К.: Вища школа. – 1988. – 192 с.

Petro Chernega Anthropogenic transformation of the landscapes in the Malyi Siret River valley at the PreCarpathians

The river valleys landscapes at foothills has some specific character. It is caused by the influence of the neighboring mountain system. On the foothill part of the malyi siret river valley the terrace country predominate. The economical activity in this area essentially differ from the bordering territories.

Key words: landscape, terraces, anthropogenic transformation

Петро Чернега Антропогенная преобразованность ландшафтов долины реки Малый Сирет в Предкарпатье

Ландшафты речных долин в предгорьях имеют некоторую специфику. Это обусловлено влиянием соседней горной системы. На предгорном участке долины реки малый сирет доминируют террасовые местности. Характер хозяйственной деятельности в данном регионе существенно отличается от соседних территорий.

Ключевые слова: ландшафт, террасы, антропогенная преобразованность.

Статья поступила в редакцию 25.07.2008 г